

ΠΗΓΗ 1

Κόμματα: διάρθρωση – λειτουργία

Η (φιλελεύθερη) εφημερίδα Αθηνά (του Εμμ. Αντωνιάδη) ... τον Ιούλιο του 1837, προσδιόριζε τα κόμματα ως «... ενώσεις ανθρώπων, οίτινες έχουν ίδια συμφέροντα, ιδίας δοξασίας, τα οποία αντίκεινται εις τα συμφέροντα και εις τας δοξασίας άλλων παρομοίων ενώσεων».

Ο κ. Ζωγράφος (έμπειρος πολιτικός με μακρά και βαθιά γνώση της πολιτικής ζωής του τόπου) υποστήριζε πως ο διαχωρισμός ανάμεσα στα ελληνικά κόμματα βασιζόταν περισσότερο σε διαφορές οφειλόμενες σε συμφέροντα και σε προσωπικές σχέσεις παρά σε φρονήματα και πολιτικές αρχές. Ανάλογη στάθηκε η άποψη του Γάλλου διπλωμάτη Θ. Πισκατόρυ, γνώστη των ελληνικών προβλημάτων, όταν δήλωνε ότι δεν μπορούσε να δεχθεί την ύπαρξη «πραγματικών» κομμάτων, εφόσον δεν έβλεπε να υπάρχουν διαφορές ουσιαστικές σε προβλήματα αποφασιστικής σημασίας για τη χώρα.

Κοινό χαρακτηριστικό των απόψεων αυτών είναι ότι θεωρούν τα αποκαλούμενα κόμματα ως ενώσεις βασιζόμενες από το ένα μέρος στην προσωπικότητα ενός ηγέτη με δύναμη και επιρροή και από το άλλο στις προσωπικές σχέσεις των μελών τους. Θεωρούν επίσης ότι τα «πραγματικά» κόμματα για να υπάρξουν και να λειτουργήσουν αποτελεσματικά πρέπει να διαθέτουν τρία βασικά χαρακτηριστικά: κατά κύριο λόγο να εκπροσωπούν ιδέες, δεύτερον να έχουν δομή και οργάνωση και τρίτο οπαδούς τους οποίους να μπορούν να κατευθύνουν. Ταυτόχρονα επιδιώκουν να δείξουν ότι όλες αυτές οι προϋποθέσεις, οι απαραίτητες για την ύπαρξη και λειτουργία των κομμάτων, ήταν ανύπαρκτες στις ελληνικές πολιτικές ενώσεις, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι για τον προσδιορισμό τους χρησιμοποιείται η επωνυμία «κόμματα».

ΠΗΓΗ 2

Γενικές Αδυναμίες των Κομμάτων

Η μελέτη της προέλευσης των κομμάτων καθιστά κατανοητές αρκετές γενικές αδυναμίες των κομμάτων που είχαν προκύψει: την αδυναμία και ασάφεια των αρχών τις οποίες αντιπροσώπευαν, τη σχετική απουσία θεσμών και οργανωτικών φορέων, που να τους προσδίδουν ιδιαιτερότητα, τη συχνότατη έλλειψη σύμπνοιας και αποτελεσματικότητας των ενεργειών τους σε εθνικό επίπεδο, και την αντίφαση ανάμεσα στην ιδιαίτερα έντονη αφοσίωση προς τα κόμματα σε τοπικό επίπεδο και στην κατάφωρα καιροσκοπική συμπεριφορά σε εθνικό επίπεδο. Η πρώτη αδυναμία κληρονομήθηκε από τις φατρίες, που δεν είχαν ποτέ την πρόθεση να εκφράσουν αρχές. Η δεύτερη αδυναμία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι τα θεσμικά πλαίσια των φατριών είχαν ως βάση την οικογένεια, και συνεπώς, δεν απαιτούσαν ιδιαίτερη οργάνωση για την εξυπηρέτηση της λειτουργίας τους. Η τρίτη και η τέταρτη απαιτούν περαιτέρω εξέταση.

Τα συστατικά μέρη ενός κόμματος –δηλαδή οι τοπικές πελατείες– διέθεταν τη συνοχή και ανθεκτικότητα που τους προσέδιδαν οι άμεσες προσωπικές επαφές, οι οικογενειακοί δεσμοί και τα αμοιβαία οικονομικά συμφέροντα. Απέκτησαν κάποια μονιμότητα χάρη στη σχετικά σταθερή δύναμη την οποία ανέπτυξαν οι τοπικοί προστάτες ύστερα από τα πρώτα ρευστά χρόνια της Επανάστασης. Τέτοιες εγγυήσεις όμως αποδείχτηκαν αποτελεσματικές μόνο για σχετικά μικρούς, περιφερειακούς σχηματισμούς. Ο μέσος άνθρωπος φαίνεται ότι πρόσφερε την αφοσίωσή του κατά κύριο λόγο στον άμεσο προστάτη του, και υποστήριζε τον αναγνωρισμένο αρχηγό μιας πολιτικής συμμαχίας μόνον επειδή, και για όσο χρόνο, έκανε το ίδιο ο προστάτης του. Αντίστοιχα, όλες οι εύνοιες που παρέχονταν από αυτόν τον αρχηγό κατανέμονταν με τη μεσολάβηση της ιεραρχίας των προστατών. Η αφοσίωση στο κόμμα, με την έννοια της κεντρικής οργάνωσης, ήταν αναμφισβήτητα ασθενής και για μεγάλο μέρος οπαδών σχεδόν ανύπαρκτη.

Όσο ψηλότερα ανέβαινε ένας προστάτης στην πυραμίδα του κόμματος, και όσο ευρύτερη γινόταν η εθνική βάση αυτής της πυραμίδας, τόσο πιο ανομοιογενείς ως προς τη γεωγραφική τους κατανομή γίνονταν οι πελάτες, τόσο ασθενέστεροι γίνονταν οι συναισθηματικοί δεσμοί που ένωναν αυτούς τους πελάτες μεταξύ τους και με τον προστάτη τους, και τόσο μεγάλωνε η δική του αδυναμία να χρησιμοποιήσει τον όποιο πλούτο και τοπική ισχύ διέθετε για να ελέγχει πελάτες, οι οποίοι στο δικό τους επίπεδο διέθεταν την ίδια με αυτόν, αν όχι μεγαλύτερη ...

Συνεπώς οι τοπικές πελατείες είχαν την τάση να αναδιπλώνονται στις δικές τους δυνάμεις, να υποστηρίζουν τους μακρινούς προστάτες τους σε εθνικό επίπεδο, όταν μπορούσαν να αποκομίσουν κάτι από αυτούς, και να αποσύρουν την υποστήριξή τους όταν ήταν δυσαρεστημένες· έφταναν μάλιστα να συμβιβάζονται με οποιοδήποτε καθεστώς, οποιασδήποτε απόχρωσης, προκειμένου να εξυπηρετούν την πρωταρχική τους λειτουργία, την προστασία των πελατών τους από την εκμετάλλευση. Έτσι, στο εθνικό επίπεδο, όπου η συνεκτική δύναμη του συναισθήματός ήταν ασθενέστερη, το συμφέρον (ο κύριος κινητήριος παράγοντας) έβρισκε τη λιγότερη ικανοποίηση. Ακόμη και όταν εξασφαλιζόταν όμως, η ικανοποίηση αυτή διοχετευόταν μέσω των τοπικών προστατών, οι οποίοι χρωστούσαν την προσωπική αφοσίωση των οπαδών τους στα στερεά στηρίγματα του συμφέροντος και του συναισθήματος.

J. Petropulos, Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους... , σσ. 172-173

Αφού μελετήσετε τα παραθέματα, να εξηγήσετε γιατί τα αποκαλούμενα «κόμματα» (σημ.: τα τρία ξενικά κόμματα) δεν θα μπορούσαν να διεκδικήσουν επάξια το χαρακτηρισμό τους ως «πραγματικά» κόμματα.

ΠΗΓΗ 1

Κωλέτης – Μαυροκορδάτος και η Μεγάλη Ιδέα

Το 1834, όταν η αντιβασιλεία προσπαθούσε να αποφασίσει ποια θα ήταν η μόνιμη πρωτεύουσα του κράτους, ο Κωλέτης έκανε έγγραφη πρόταση ότι το κράτος έπρεπε να αποφύγει να ορίσει επίσημη πρωτεύουσα, ως πανηγυρική υπενθύμιση ότι μόνον η Κωνσταντινούπολη μπορούσε να εξυπηρετήσει αυτό τον υψηλό σκοπό, ως ένδειξη της ελληνικής πίστης ότι επέκειτο η απόκτησή της, και ως υπόμνηση ότι ως εκείνη τη στιγμή η διεκπεραίωση των κρατικών υποθέσεων θα διατηρούσε προσωρινό χαρακτήρα. Όταν ήταν στο Παρίσι ως πρεσβευτής της Ελλάδας, δεν έχασε ευκαιρία να επαναλάβει τις ελληνικές αλυτρωτικές επιδιώξεις. Το 1844, στη συζήτηση για το ζήτημα των ετεροχθόνων, πήρε το λόγο στη συντακτική συνέλευση για να εκθέσει, με έναν τρόπο που έμεινε κλασικός το νόημα της Μεγάλης Ιδέας.

«Δια την γεωγραφικήν της θέσιν η Ελλάς είναι το κεντρον της Ευρώπης· ισταμένη, και έχουσα εκ μεν δεξιών την Ανατολήν, εξ' αριστερών δε την Δύσιν, προώρισταί ώστε δια μεν της πτώσεως αυτής να φωτίση την Δύσιν, δια δε της αναγεννήσεως την Ανατολήν. Το μεν πρώτον εξεπλήρωσαν οι προπάτορες ημών, το δε δεύτερον είναι εις ημάς ανατεθειμένον· εν τω πνεύματι του όρκου τούτου και της μεγάλης ταύτης ιδέας είδον πάντοτε τους πληρεξουσίους να συνέρχωνται δια να αποφασίσωμεν ουχί πλέον περί της τύχης της Ελλάδος, αλλά περί της Ελληνικής φυλής... η Ελλάς, διηρημένη το πάλοι καθέκαστα και εις ιδιαίτερα κράτη, έπεσε, και πεσούσα εφώτισε τον κόσμον. Οποίας άραγε ελπίδας παρέχει σήμερον αναγεννηθείσα η Ελλάς, και ηνωμένη εις εν κράτος, εις ένα σκοπόν, και μίαν δύναμιν, εις μίαν θρησκείαν, εις το τέλος Σύνταγμα το οποίον τώρα απεργαζόμεθα... Οι εντολείς ημών περιμένουσι το Σύνταγμα να 188 ίδωμεν. Οι δε εκτός ημών λαοί ατενίζουσι προς ημάς τα όμματα, δια να μάθωσι το περί αυτών φρόνημά μας».

Πεθαίνοντας το 1847, εξέφρασε τη λύπη του που άφηνε ανεκπλήρωτη την αποστολή του. Άφηνε να εννοηθεί ότι, αν ο βασιλιάς τον είχε καλέσει να κυβερνήσει από την αρχή, η Μεγάλη Ιδέα μπορεί να είχε πραγματοποιηθεί. Όλη τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του (1844-47) ο Κωλέττης δεν αρνήθηκε ποτέ καμία από τις διαδόσεις που κυκλοφορούσαν ότι έκανε μεγαλεπήβολα αλυτρωτικά σχέδια, διαδόσεις που είναι από μόνες τους ενδεικτικές της αυξανόμενης φήμης του ως εκπροσώπου του ριζοσπαστικού αλυτρωτισμού.

J. Petropulos, Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους... , σ. 634

ΠΗΓΗ 2

Ο Μαυροκορδάτος διατύπωσε τις ιδέες του σε ένα πολύ σημαντικό υπόμνημα που συνέταξε το 1848, το οποίο αποτελεί αριστοτεχνικό κατηγορητήριο κατά του ακραίου αλυτρωτισμού και πειστική παρουσίαση των μετριοπαθών θέσεων. Πρώτα διακήρυσσε την αντίθεσή τους προς τις σποραδικές συνοριακές επιθέσεις και τις μυστικές εταιρείες, που κατά τη γνώμη του τορπίλιζαν τον φαινομενικό τους στόχο. Τις θεωρούσε παράτολμες ενέργειες εγωκεντρικών ή παραπλανημένων ανθρώπων, που έπρεπε να κατασταλούν. Απαριθμούσε κατόπιν τα λάθη των προγενεστέρων ελληνικών κυβερνήσεων.

..... Το ελληνικό κράτος δεν είχε δώσει στους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καμία απτή απόδειξη ότι η ελληνική διακυβέρνηση ήταν έστω και ελάχιστα πιο φωτισμένη από την τουρκική, ούτε είχε δείξει στην Ευρώπη ότι η ελληνική ηγεμονία θα έφερνε πολιτική σταθερότητα στην Εγγύς Ανατολή. Στο μεταξύ, η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε θεσπίσει εσωτερικές μεταρρυθμίσεις που είχαν αποκαταστήσει την τουρκική αυτοπεποίθηση και είχαν πείσει την Ευρώπη ότι η κατάρρευση δεν επέκειτο άμεσα.

Το πρόγραμμα του Μαυροκορδάτου ήταν στην πραγματικότητα πρόγραμμα εσωτερικής ανάπτυξης, εμπορίου, επικοινωνιών και παιδείας, παρόλο που παρουσιαζόταν επιδέξια ως συγκαλυμμένη

προετοιμασία για πόλεμο. Δίνοντας έμφαση στην αύξηση του εμπορίου, στην ανάπτυξη της εμπορικής ναυτιλίας και στη διακίνηση της πυρίτιδας από εμπόρους, και αποφεύγοντας οποιαδήποτε αναφορά στους άτακτους οπλαρχηγούς, ενώ επέμενε στην ανάγκη ενός νέου σώματος πυροβολικού, το πρόγραμμα αυτό έμμεσα συνιστούσε τη μετάθεση της ευθύνης του αλυτρωτισμού από την παλιά στρατιωτική τάξη στην αστική, και έτσι προωθούσε έμμεσα τα οικονομικά συμφέροντα της τελευταίας ομάδας. Επιπλέον, οι γραφειοκρατικές ικανότητες τις οποίες ανέφερε ο Μαυροκορδάτος ως προϋποθέσεις για τους διοριζόμενους στην κεντρική διεύθυνση ήταν ακριβώς εκείνες για τις οποίες εκτιμούσαν τον ίδιο και αρκετά μέλη του κόμματός του. Με λίγα λόγια, η πολιτική του Μαυροκορδάτου απαιτούσε την ηγεσία ικανών γραφειοκρατών και ισχυρών εμπόρων, ενώ σύμφωνα με τις απαιτήσεις του αντίθετου προσανατολισμού τη διεύθυνση της υπόθεσης του αλυτρωτισμού θα την αναλάμβανε η παραδοσιακή τάξη των στρατιωτικών.

J. Petropulos, ό.π., σσ. 634-635

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου, προσπαθήστε να εντοπίσετε τις διαφορές στους προσανατολισμούς και στη στρατηγική των δύο πολιτικών στο θέμα της απελευθέρωσης των αλυτρώτων.